

**Гене́за, доктринальні та
нормативні аспекти
відповідальності за прояв
неповаги до суду**

Монографія присвячена висвітленню питань історії виникнення та розвитку інституту відповідальності за прояв неповаги до суду. Зосереджується увага на ґенезі дослідження цього питання у вітчизняній адміністративно-правовій доктрині, визначенні його нормативних засад у законодавстві, особливостях регламентації відповідальності за прояв неповаги до суду у законодавстві зарубіжних країн, основних напрямках його можливого запозичення для України, характеристиці елементів складу відповідного правопорушення. Особлива увага приділяється можливим шляхам вирішення відповідних питань, в т.ч. й із урахуванням результатів перспективної нормотворчості.

Для науковців, практичних працівників, викладачів і студентів, широкого кола читачів.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОЯВ НЕПОВАГИ ДО СУДУ	7
1.1. Етапи становлення та розвитку відповідальності за прояв неповаги до суду в історії	7
1.2. Методологічні засади дослідження відповідальності за прояв неповаги до суду	28
РОЗДІЛ 2 АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРОЯВ НЕПОВАГИ ДО СУДУ: ОСОБЛИВОСТІ І ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ	58
2.1. Чинне законодавство про відповідальність за прояв неповаги до суду	58
2.2. Загальна характеристика елементів складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 185-3 КУпАП	80
2.3. Актуальні проблеми правової регламентації та застосування адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду	102
РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД ТА ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОЯВ НЕПОВАГИ ДО СУДУ	134
3.1. Позитивний досвід зарубіжних країн у сфері правової регламентації та застосування відповідальності за прояв неповаги до суду	134
3.2. Пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства та практики застосування відповідальності за прояв неповаги до суду в Україні.....	144
ВИСНОВКИ	167
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	172

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВСУ	Верховний Суд України
МВС України	Міністерство внутрішніх справ України
ОВС	органи внутрішніх справ
КАС	Кодекс адміністративного судочинства
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення ЦПК Цивільно- процесуальний кодекс
п.	пункт
р.	рік (року)
ст.	стаття
ін.	інше

ВСТУП

Формування соціальної правової держави в Україні нерозривно пов'язано із процесом трансформації національного законодавства та удосконалення юридичної практики. До основних ознак правової держави відноситься функціонування ефективної, незалежної та неупередженої судової влади та високий рівень правової культури громадян. Названі ознаки взаємопов'язані, адже правова культура включає в себе і повагу до права в цілому, і повагу до суду, що в свою чергу забезпечує об'єктивний розгляд юридичних справ та реальний захист прав і свобод громадян та інтересів держави. Прояв неповаги до суду є одним із проявів правового нігілізму, руйнівним фактором, який уповільнює становлення правової держави. Так, однією з причин порушення судами України визначених законодавством строків розгляду справ різних категорій є неявка в суд учасників процесу, що є однією із форм прояву неповаги до суду, ефективним засобом протидії якій є адміністративна відповідальність.

Кожен рік більше тисячі осіб притягується до адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду. В той же час, за даними соціологічних досліджень, серед населення країни частка тих, хто повністю підтримує роботу судів, знизилася більш ніж у три рази: з 9,4%, зафіксованих у травні 2010 року до 2,9% за підсумками квітня 2012-го. Таким чином, є реальна загроза зростання кількості правопорушень у вигляді проявів неповаги до суду.

Відсутність комплексних монографічних досліджень відповідальності за прояв неповаги до суду підкреслює актуальність проведення даного дисертаційного дослідження.

Серед вчених, які досліджували питання адміністративної відповідальності, можна відзначити: В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, Г.М. Атаманчука, О.М. Бандурку, Д.М. Бахраха, Ю.П.

Битяка, В.М. Бевзенка, А.І. Берлача, Ю.А. Ведернікова, В.В. Галунька, В.М. Гаращука, І.П. Голосніченка, С.Т. Гончарука, Г.В. Джагупова, Є.В. Додіна, В.В. Доненка, Р.А. Калюжного, С.В. Ківалова, Л.В. Ковалюк, Ю.М. Козлова, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, О.В. Копана, О.В. Кузьменко, В.І. Курила, Є.В. Курінного, В.М. Марчука, Р.С. Мельника, О.І. Миколенка, Н.Р. Нижник, В.Ф. Опришка, В.М. Селіванова, В.Ф. Сіренка, Р.В. Сінельніка, М.І. Смоковича, В.Д. Сорокіна, С.Г. Стеценка, Ю.А. Тихомирова, М.М. Тиценка, Н.В. Хорощак, В.В. Цветкова, Ю.С. Шемшученка, В.К. Шкаруп, Х.П. Ярмачі та інших, праці яких і стали науковим підґрунтям дисертаційного дослідження.

Із останніх досліджень відповідальності за правопорушення, що посягають на встановлений порядок здійснення правосуддя в Україні, варто виділити роботи В.В. Гречишникової та І.Я. Русенко. Однак, одразу ж слід зазначити, що напрямки удосконалення чинного законодавства та юридичної практики у сфері відповідальності за прояв неповаги до суду ще недостатньо розроблені науковцями.

Відсутність комплексних монографічних досліджень відповідальності за прояв неповаги до суду обумовлює актуальність написання даної роботи.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОЯВ НЕПОВАГИ ДО СУДУ

1.1. Етапи становлення та розвитку відповідальності за прояв неповаги до суду в історії

Дослідження історії становлення та розвитку юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду дає можливість з'ясувати правову природу відповідного правопорушення та, використовуючи позитивний історичний досвід, сформулювати конкретні пропозиції щодо удосконалення національного законодавства та юридичної практики у даній сфері суспільних відносин.

Починаючи дослідження історії становлення та розвитку юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду, необхідно зазначити, що перші нормативні приписи про відповідальність за неповагу до суду (неявку до суду) були передбачені ще у Законах XII таблиць – основному джерелі Стародавнього римського права, яке датується 451 – 450 р. р. до н.е.

Так, Таблиця I Законів XII таблиць починається наступними положеннями: «1.Якщо викликають (кого-небудь) на судоговоріння, нехай (викликаний) йде, якщо (він) не йде, нехай (той, хто викликав) підтвердить (свій виклик) при свідках, а потім веде його примусово. Якщо (викликаний) вигадує відмовки (для неявки) або намагається сховатися, нехай (той хто його викликав) накладе на нього руку» [131].

У стародавній Індії в трактаті «Артхашастра» у Книзі III знаходимо положення, за яким образа вищестоящих тягла за собою штраф у подвійному розмірі [30, с. 126]. Логічним буде вважати,

що судді відносились до вищестоящих і за їх образу був передбачений штраф у подвійному розмірі.

В період Середньовіччя у загальновідомих джерелах права також знаходимо достатньо детальну регламентацію відповідальності за неповагу до суду (ухилення від явки до суду, вчинення певних дій без дозволу суду тощо). Так, Саксонське дзерцало містить наступне положення «Суддя, який не карає за злочин, той сам підлягає тому ж покаранню, якому повинен був піддатися злочинець. Ніхто не зобов'язаний відвідувати судові засідання цього судді і брати участь з ним в суді, оскільки він сам нехтував правосуддям» [198, с. 329-338].

У Салічній правді знаходимо наступні форми відповідальності за неповагу до суду: «Якщо хто буде викликаний на суд (*ad mallum*) за законами короля, і не явиться, присуджується до сплати 600 денарієв, що складає 15 солідів. Якщо ж хто, викликавши іншого на суд, сам не явиться, і якщо його не затримає яка-небудь законна перешкода, присуджується до сплати 15 солідів на користь того, кого він викличе на суд. І той, хто викликає іншого на суд, у супроводі свідків повинен прийти до його будинку і, якщо останній буде відсутнім, повинен покликати дружину або кого-небудь з його домашніх з тим, щоб вони сповістили його про виклик на суд. Якщо ж (відповідач) буде зайнятий виконанням королівської служби, він не може бути викликаний на суд. Якщо ж він буде поза волостю у своїй особистій справі, він може бути викликаний на суд, як згадано вище».

Окремо була передбачена відповідальність за вчинення дій без згоди судді: «Якщо хто наважиться зняти людину з шибениці без згоди судді, присуджується до сплати 45 солідів. Якщо хто голову людини, яку його ворог посадив на кіл, наважиться зняти без дозволу судді або того, хто її посадив на кіл, присуджується до сплати 15 солідів» [172].

Важливими були норми Салічної правди, які забезпечували явку до суду свідків: «Якщо хто буде змушений представити свідків, і вони, може статися, не побажають явитися на судове засідання, той, хто має потребу в них, повинен задовольнити їх і повинен при свідках запросити їх на судове засідання, щоб вони під клятвою показали те, що їм відоме. Якщо вони не захочуть прийти і якщо їх не затримає законна перешкода, кожен з них присуджується до сплати 600 денарієв, що складає 15 солідів. Якщо ж покликані до дачі свідчень, явившись (на судове засідання), не захочуть показати під клятвою того, що знають, вони будуть поставлені поза законом і (крім того) кожен з них присуджується до сплати 600 денарієв, що складає 15 солідів».

Не менш важливою була детальна правова регламентація відповідальності за нез'явлення на суд: «Якщо хто нехтуватиме явкою на суд, або уповільнить виконання того, що йому визначене рахінбургамі, і не побажає увійти до угоди ні шляхом композиції, ні шляхом очищення водою, ні яким-небудь іншим законним способом, тоді позивач повинен викликати його на суд перед обличчям самого короля. І там будуть 12 свідків, з яких нехай перші три присягнутьися, що вони були там, де рахінбург присудив, щоб він йшов на випробування водою або дав зобов'язання в сплаті композиції, і що він нехтував (постановою рахінбургів). А потім інші три повинні присягнутися, що після постанови рахінбургів, що відбулася, про те, щоб він очистився або випробуванням водою, або сплатою композиції, вони були присутніми при вторинній пропозиції йому явитися на суд впродовж 40 діб, рахуючи з того дня, і він жодним способом не побажав задовольнити вимогу закону. Тоді позивач повинен викликати його, щоб предстати перед обличчям короля, а саме, впродовж 14 діб, і три свідки повинні присягнутися, що вони були там в той час, коли він викликав його на суд, і призначив йому певний термін. Якщо і тоді він не явиться, нехай ці 9 свідків під присягою, як ми вище говорили, нададуть свої

свідчення. Так само, якщо він не явиться того дня, нехай (позивач) призначить йому певний термін, маючи трьох свідків при призначенні строку. Якщо позивач виконав усе це, а відповідач ні в один з призначених термінів не побажав явитися, тоді нехай король, до якого він покликаний на суд, оголосить його поза своїм заступництвом. Тоді і сам винен, і усе його майно робиться власністю позивача. І якщо до тих пір, поки він не сплатить всього, що з нього стягується, хто-небудь дасть йому хліби, або виявить гостинність, будь то навіть власна його дружина, присуджується до сплати 600 денарієв, що складає 15 солідів» [172].

Не мало уваги поважному статусу суду та відповідальності за неповагу до суду приділену у відомій пам'ятці середньовічного права «Кароліна». Так, у Кароліні зазначалося: «Отже, передусім Ми ухвалюємо, повеліваємо і бажаємо, щоб усі кримінальні суди були забезпечені і поповнені суддями, судовими засідателями і судовими писарями з чоловіків набожних, гідних, розсудливих і досвідчених, найбільш добродесних і кращих з тих, що є. і можуть бути отримані по можливості для кожного місця. Для цього належить також притягнути дворян і учених. В усякому разі уся влада повинна прикласти максимум зусиль, щоб кримінальні суди були влаштовані якнайкраще і нікому не заподіяли неправди».

Увагу привертає правова регламентація забезпечення явки як обвинуваченого, так і позивача до суду, забезпечення відшкодування шкоди, завданої обвинуваченому безпідставними звинуваченнями та вирішення питання про арешт позивача аж до надання їм поручительства: «Як скоро обвинувачений буде поміщений у в'язницю, позивач або його уповноважений має бути узятий під варту, доки він не представить належну заставу, майно і забезпечення поручительства, яке, як буде нижче цього вказано, суддя і чотири шеффени визнають достатнім, відповідно до обставин справи і гідності обох осіб. Усе це повинно бути зроблено згідно із цивільно-правовим судовим рішенням, щоб сплатити

здійснені витрати, а також ганьбу і збиток, заподіяні обвинуваченому у тому випадку, якщо позивач не зможе довести кримінального звинувачення або своїх прав, або злочину обвинуваченого, або ж якщо впродовж визначеного, призначеного судом, строку він не зможе пред'явити такі докази і підозри, які суддя і суд або велика частина (судових засідателів) визнають достатніми, або ж якщо позивач програє справу з інших причин. Після ув'язнення обвинуваченого позивач не повинен віддалятися від судді, доки не вкаже йому свого місцеперебування в надійному і безпечному місті або поселенні, куди суддя міг би посилати йому надалі необхідні судові повістки. Згідно із загальним звичаєм кожної країни, позивач зобов'язаний і повинен видавати тому, хто принесе йому таку повістку, певну плату за доставку, із розрахунку за кожну милю, яку той пройде до нього від суду. І коли позивач назве таке поселення, судовий писар повинен записати його в судові акти» [194].

На українських землях становлення та розвиток відповідальності за прояв неповаги до суду починається умовно з моменту утворення Київської Русі і зазнало впливу правових систем тих держав, до складу яких входили українські землі. З метою систематизації і більшої планомірності викладу зазначеної проблеми, необхідно відокремити основні періоди становлення і розвитку інституту юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду на території України.

Перший період – князівський, – з кінця IX ст. до початку XIV ст. (до примусового приєднання українських земель Великим князівством Литовським та Річчю Посполитою).

Другий період – литовсько-польський, – з середини XIV ст. до середини XVII ст. (до початку національної революції під проводом Б. Хмельницького).

Третій період – козацько-гетьманський, – з середини XVII ст. до кінця XVIII ст. (до ліквідації Гетьманщини та Запорозької Січі).

Четвертий період – імперський, – з кінця XVIII ст. до початку XX ст.

П'ятий період – радянський, – 1917 – 1991 рр. (до проголошення незалежності України).

Шостий період – з 1991 р. і до теперішнього часу [56, с. 159-160].

Зазначена періодизація, як і будь-яка інша, значною мірою умовна. Але в її рамках можна розглянути головні тенденції розвитку інституту юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду. Розглянемо кожен період більш детально.

I період. На першому етапі, в Давньоруській державі суд не був відокремлений від адміністрації. Судові функції здійснював перш за все сам великий київський князь. Князю вручається вся державна влада управління і суду. Крім великого київського князя судові функції здійснювали посадники, волостелі, тіуни [171, с. 30].

Крім того, в Русі функціонували вотчинний суд, а також общинний суд. У зв'язку із запровадженням на Русі християнства судовими повноваженнями була наділена і церква [206, с. 308-309].

Відомості щодо правосуддя кінця IX – X ст. досить розрізнені, а головне, містяться не стільки в законодавчих актах, скільки в творах іноземних, переважно арабських, авторів.

Так, Ібн-Русте (східний вчений-енциклопедист першої половини X ст.) дав короткий, але тим більш цінний опис приводу до суду на початку X ст.: «Когда кто из них имеет дело против другого, то зовут его на суд к царю, перед которым и препираются; когда царь принимает приговор, исполняют то, что он велит...» [53].

II період. З початку XIV ст. розпочалася експансія Литви та Польщі в Україну. Приєднання українських земель до складу сусідніх держав негативно вплинуло на долю української державності – вона була ліквідована. Крім того захоплення і утримання українських земель польсько-литовськими феодалами поступово обумовило зміни і у судоустрої.

[Перейти на сайт →](#)